

Klatring i Hemsedal

– *et historisk tilbakeblikk*

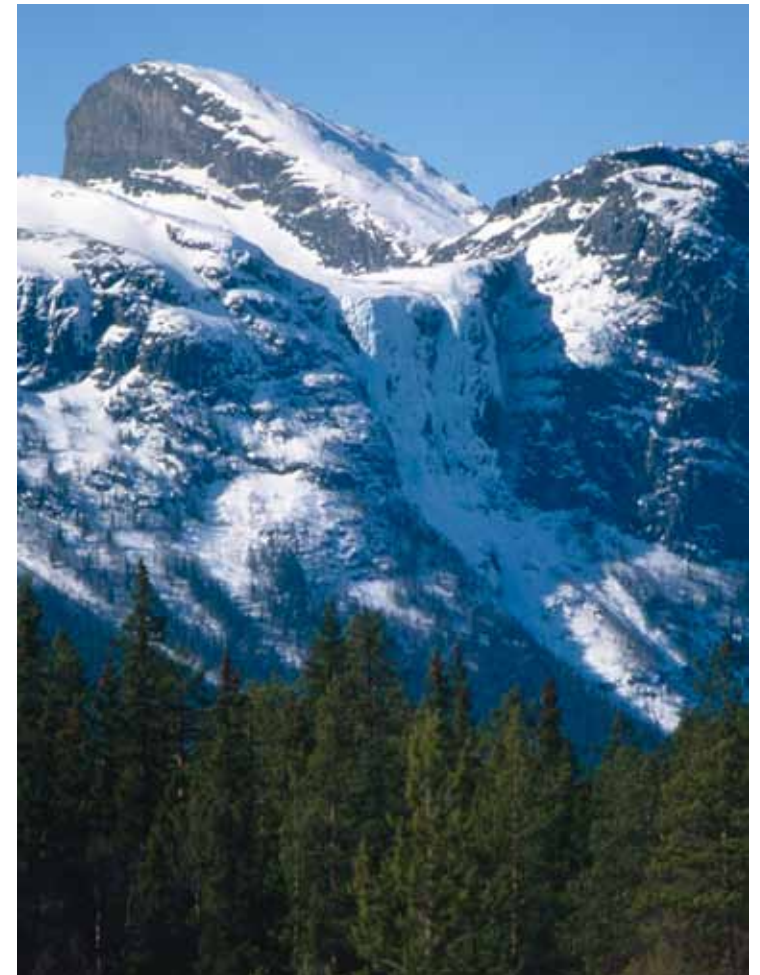
av Tomas Carlström

Hemsedal har ikke de store toppene og de dramatiske eggene som man finner i mer kjente fjellklatreområder. Og ikke er det breer her. Det er nok noen av grunnene til at "uanseelige" Hemsedal vekket interesse for fjellklatrere først så seint som rundt andre verdenskrig.

Men Hemsedals beliggenhet er spesiell, både geografisk mellom øst og vest, men også klimamessig og topografisk. Er man på veg oppover dalen ser man, Veslehorn med Hydnefossen og dramatiske pilarer og gallerier, Storehorn med sin bratte sydvegg og Totten med en bratt, blank og dyster nordvegg. Snur man seg 180° ser man typisk østlandske skogskledde åser. Hemsedal er også ofte et værskille, om vinteren kan det være minus 20° nede i Gol samtidig som fønvinden fra vest (her kalles det "fjell-linne") kommer med varmluft og regn i Hemsedal.

Hvordan det hele begynte

De første kjente klatrerutene i Hemsedalsfjella ble gått av Per Hohle og Einar Hoff-Hansen i begynnelsen av 40-åra/under 2. verdenskrig. De gikk Østgalleriet på Veslehorn og gjorde også et forsøk på den bratte sydveggen på Storehorn (omtalt i NTKs jubileumsår bok 1968). Men det skulle ta nærmere en mannsalder, godt ut i 60-åra, før Hemsedalsfjella igjen fikk besøk av klatrere. Fjellet var Skogshorn et kjent landemerke på grunn av sin form og beliggenhet. (for mange er synonymt med Hemsedal). Med sine 1728 m.o.h. ikke er det høyeste, den "slake" naboen Nibbi er 1740 m.o.h. og grensefjellet mellom fylkene Buskerud, Sogn og Fjordane

Foto© Tomas Carlström

og Oppland lengst vest i Hemsedal, Jukkeleggi, er 1920 m.o.h. Sommeren 1966 uavhengig av hverandre, klatret to taulag, Per Gaarder/Roderic MacAlpine og Reidar Eriksen/Josef Guttormsen to ruter i Skogshorns imponerende sydvegg. Reidar Eriksen med kamerater gikk også senere det året den første ruten i Storehorns sydvegg.

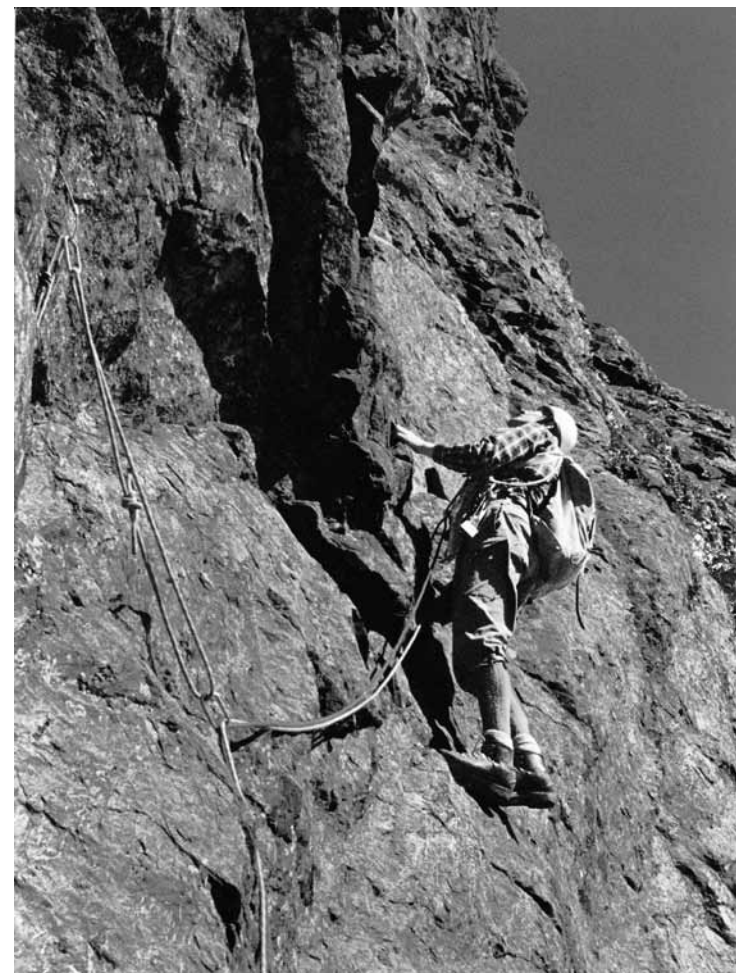
1. mai-helgen 1967 gjennomførte Nils Faarlund, Ole Daniel Enersen og Jon Teigland den noe dramatiske førstebestigningen av *Fanitullen*, den første ruten i den markerte pilaren midt i Skogshorns sydvegg. 28 timer i veggen, 400 høydemeter med snøvær. Året etter fikk ruta et direkte innsteg, og ble da hetende *Sentralpilaren*.

Hemsedal som pedagogisk sentrum for fjellrelatert friluftsliv

Høgfjellsskolens
logo 1970

Sommeren 1967 skjedde det som virkelig satte Hemsedal på klatrekartet. Nils Faarlund og Ole Daniel Enersen etablerte norsk alpincenter, NAC, i Hemsedal. Dette var et profesjonelt senter for kurs- og informasjonsvirksomhet samt testing av produkter for bruk i fjellet og i klatring. I 60-åra var klatremiljøet i Norge temmelig lite – "alle kjente alle", og når et slikt senter ble etablert trakk virksomheten til seg nysgjerrige klatrere fra stort sett hele landet. Fra starten i 1967 var NACs hovedvirksomhet rettet mot klatring og tindebestigning sommer som vinter, inkludert skibestigning med alpint skiutstyr, det som i dag vanligvis kalles randonné-ski. Men ideen til NAC kom opprinnelig fra et seminar om øko-filosofi og klatring under Stetind i 1966. Helt fra starten hadde NAC et sterkt naturvernengasjement der man bl.a. la vekt på bruk av naturlige sikringsmidler. Samtidig hadde NAC en "ballast" fra Tindegruppa ved NTH, som Nils Faarlund kom fra. Det ble derfor naturlig for NAC å også legge vekt på effektive sikringsmetoder og moderne sikringsmidler. En gjennomgående trend ved klatringen var å mest mulig unngå på bruke fjellbolter, men i stedet bruke de nye sikringsmidlene kiler og muttere. De nye, naturvennlige sikringsmidlene ble tatt i bruk i Hemsedal allerede med de første kursene sommeren 1967. Til å begynne med var utvalget av slike clean-climbing-sikringsmidler begrenset. Etterhvert, da forskjellige produsenter begynte å lage skikkelige serier med kiler og muttere, ble det mulig å legge boltehammeren og boltene hjemme.

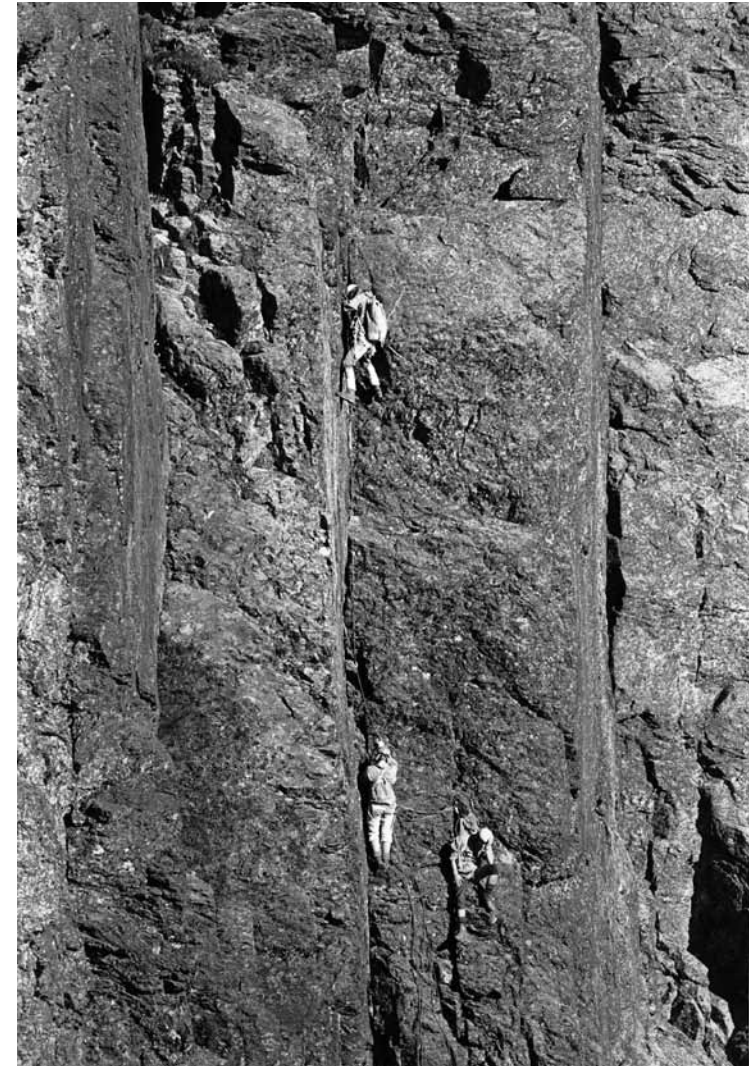
Sverre Sløgedal på Skogshornsdiédret 1970. Foto© Tomas Carlström

At det nystartede NAC fikk stor oppmerksomhet allerede første året har delvis en tragisk bakgrunn i ulykkespåsken 1967. Den påsken var de norske fjellområdene herjet av et forferdelig uvær, med mange dødsfall i fjellet som resultat. NAC hadde helt fra starten i sin pedagogiske virksomhet lagt stor vekt på fjellkunnskap, skadeforebyggende arbeid og skredredning. Dette gjorde NAC til en institusjon med meget høy kompetanse for å kunne vurdere de tragiske hendelsene denne påsken med tanke på forebyggende arbeid.

Sommeren 1967 ble det klatret flere nye ruter i sydveggene på Skogshorn og Storehorn, og året etter ble de første rutene gått i sydveggen på "kosefjellet" Skurvefjell (fjellmassivet heter egentlig Bergan, som er navnet som nå også står på kartet).

I løpet av de første årene forandret NAC sin virksomhet mer i retning av generelt friluftsliv i fjell, samt at nevnte naturvernengasjement ble klarere definert som en av institusjonens grunnpilarer. Norsk alpincenter bytter navn til Høgfjellsskolen Norsk Alpincenter - HNA, (senere Norges Høgfjellsskole), og kurs- og informasjonsvirksomheten dreies mer mot institusjoner som Forsvaret, Røde Kors, Norges Idrettshøgskole, lærerskoler o.l. HNA var en sterkt medvirkende kraft da Norges Idrettshøgskole opprettet en egen friluftslinje i 1969 og HNA innførte de moderne metodene for redning fra skred, samt alpin fjellredningstjeneste i hjelpekorpsene.

Slutten på 60-åra/begynnelsen på 70-åra var en turbulent tid om man skal se det fjell- og klatrehistorisk. Den nære forbindelsen mellom klatremiljøene i Norge og natur- og miljøvernbevegelsene hadde en klar parallell til klatringen i USA og Yosemite og naturvernorganisasjonen Sierra Club i USA. Derfra fikk norsk klatremiljø, med framfor alt Hemsedalsmiljøet og NAC som "ledestjerner" mye inspirasjon.

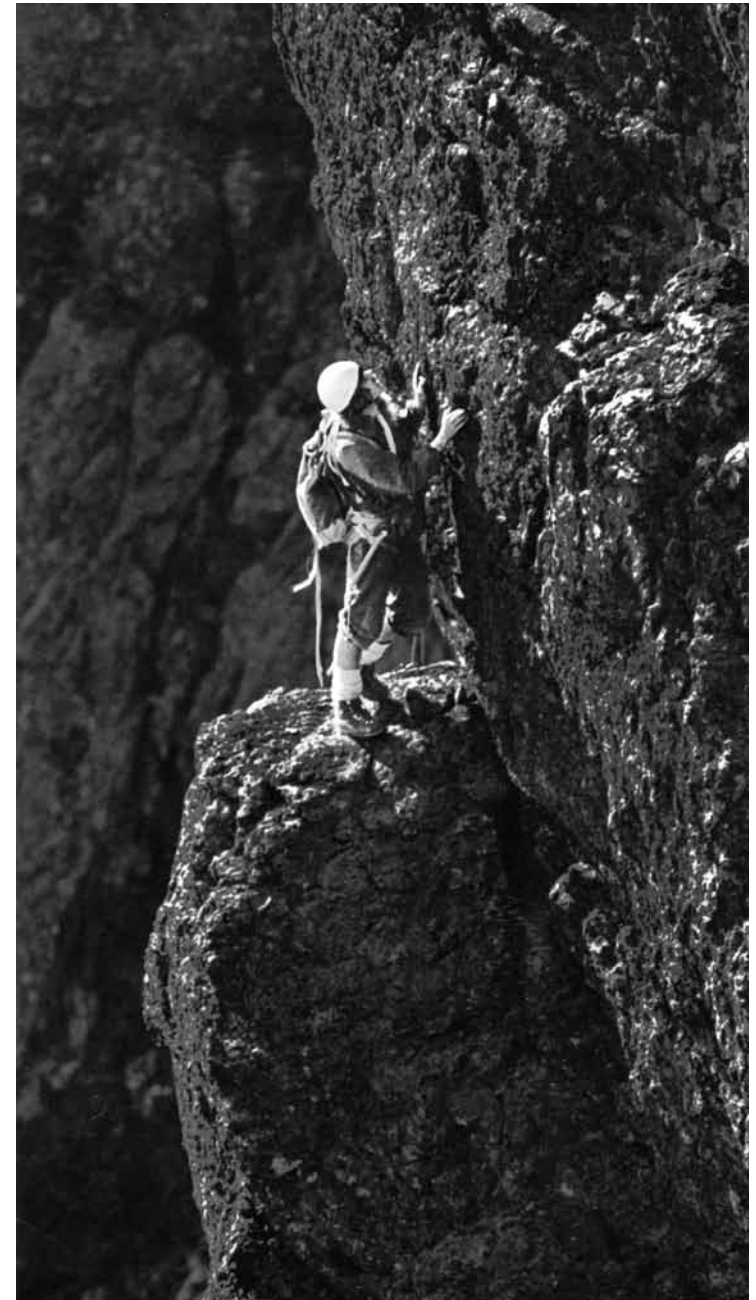
Demonstranten på Skogshorn 1971. Foto© Tomas Carlström

Hemsedal som treffsted for klatrere

I 1968 ble den første åpne klatreklubben i Norge, Kolsås Klatreklubb, etablert. Tindeggruppa ved NTHI i Trondheim, NTHI-TG, der Nils Faarlund var en av stifterne i 1958, var for så vidt også åpen i den forstand at foreningen ikke stilte noen spesielle ferdighetskrav til medlemskap, men NTHI-TG var naturlig nokforbeholdt studentene ved NTH.

Kolsås Klatreklubb, KKK, var åpen for alle klatreinteresserte, med eller uten geografisk eller praktisk tilknytning til Kolsås i Bærum. Den nystartede KKK fant det naturlig å etablere en god kontakt med NAC og klatremiljøet rundt den likeledes nystartede institusjonen i Hemsedal. Mange KKK-ere gikk i årene 1968 – 70 en mengde nye ruter i Hemsedal: på Skogshorn, Storehorn, Skurvefjell, Grøtenuten og Totten. Kontakten mellom KKK og NAC medførte bl.a. et årlig åpent klatretreff i Hemsedal hver sommer. Treffet ble døpt til *Faustfestivalen*, og samlet klatrere hvert år, helt fram til 1976, for klatring og sosialt samvær med forelesninger og diskusjoner om klatring og miljøvern. Miljøet rundt både NAC og KKK var tidlig sterkt engasjert i natur- og miljøvern, og krefter innen KKK var blant de som tok initiativ til bl.a. Mardølaksjonen.

Navnet på klatrefestivalen, Faustfestivalen, trenger en forklaring. Hvordan det oppstod er noe uklart, men henger sammen med at Nils og Ole fant på, muligens mer eller mindre på fleip, å navngi de nye klatrerutene i Hemsedalsfjellas vegger etter et system. Rutene på Storehorns sydvegg skulle ha navn fra litteraturen: – *Dobbeltgjengeren*, *Doktor Stockman*, *Frihetens øyeblikk* og – *Faust* (derav Faustfestivalen) – for å nevne noen. Rutene på Skurvefjell fikk navn fra musikkens verden: – *Andante cantabile*, *Rondo amoroso*, *Pastorale*, for å nevne noen. På Skogshorn var det fritt valg, men *Kruttårnet* der er også fra litteraturen. Aktive klatrere i Hemsedal i den perioden var, foruten NACs Nils Faarlund og Ole Daniel Enersen, bl.a. KKK-erne Reidar Eriksen, Per Gaarder, Egil Myhre og Ulf Prytz, samt "gjesteinnslag" fra Trondheimsmiljøet bl.a. Jon Bruskeland, Ralph Høibakk og Sverre Sløgedal.

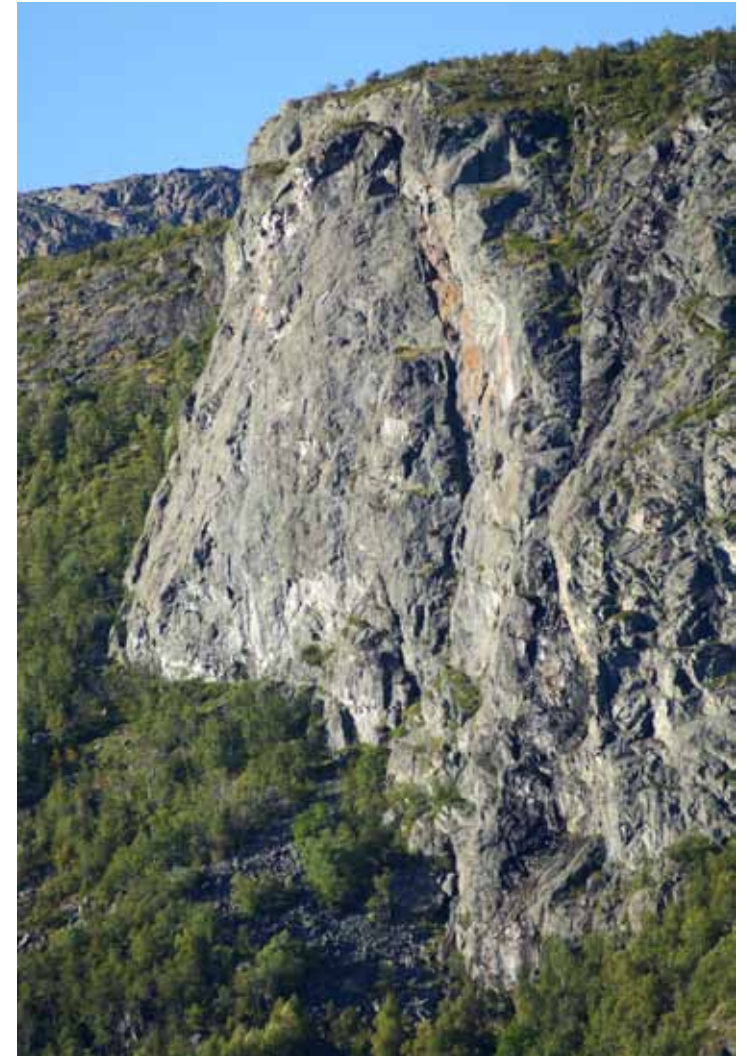

Lars Chr. Stendal på Demonstranten på Skogshorn 1971.

Foto© Tomas Carlström

I årene fram til 1970 ble det klatret mange nye ruter, først og fremst på de "etablerte" veggene på Skogshorn, Storehorn og Skurvefjell. Men også den bratte, dystre og til tider meget fuktige nordveggen på Totten fikk et besøk i 1968 av Reidar Eriksen og Sverre Sløgedal. Ruta, som ligger i veggens østre del, ble døpt til *Niagara*, og det sier vel alt.

I Ulsåk, Hemsedals sydligste tettebebyggelse, ligger Grøtenuten. En imponerende klippeformasjon som bokstavelig talt henger over Grøte-gårdene som ligger under. Mellom Grøtenut-veggen og riksveg 52 ligger en stor steinur. Mange store steinblokker, glimrende for småklatring og instruksjon, ble tidlig inkludert i NACs kursvirksomhet og går under navnet Ura. Det er et sagn om at ura raste ut i 1789, året for den franske revolusjon, og begravde noen gårder. Derfor var det nærliggende å "døpe" Ura til *Revolusjonsura*. På klippeformasjonerene over ura, Grøtenuten og noen inntilliggende sva, fikk klatrerutene revolusjonære navn. Klassikeren opp på Grøtenuten, diederet med den avsluttende risskaminen på toppen ble døpt til *Maos røde bok*, fordi på begge fjellssidene av diederet er det mye rød lav. Selve utstegsrisset ble da døpt til *Mao-kaminen*. Og nå snakker vi om 1969, i Vietnamkrigens år. Til venstre om hoveddiederet, Maos røde bok, går det en variant, en våt og gressbevokst renne, som talende nok ble døpt til *Ho Chi Ming track*. Det trengs vel ikke sies at akkurat den varianten gåes ikke så ofte. Det er gått flere ruter i disse klippformasjonerene over Ulsåk, både på selve Grøtenuten og på svaene (*Revolusjonsvaet*) til høyre, men det er ruter som ikke gåes så ofte i dag. Dessverre, når det gjelder hovedruta der, *Maos røde bok* med *Mao-kaminen*. Det er en flott rute, med et spektakulært utsteg, selv om de første taulengdene er litt løse og bevokst.

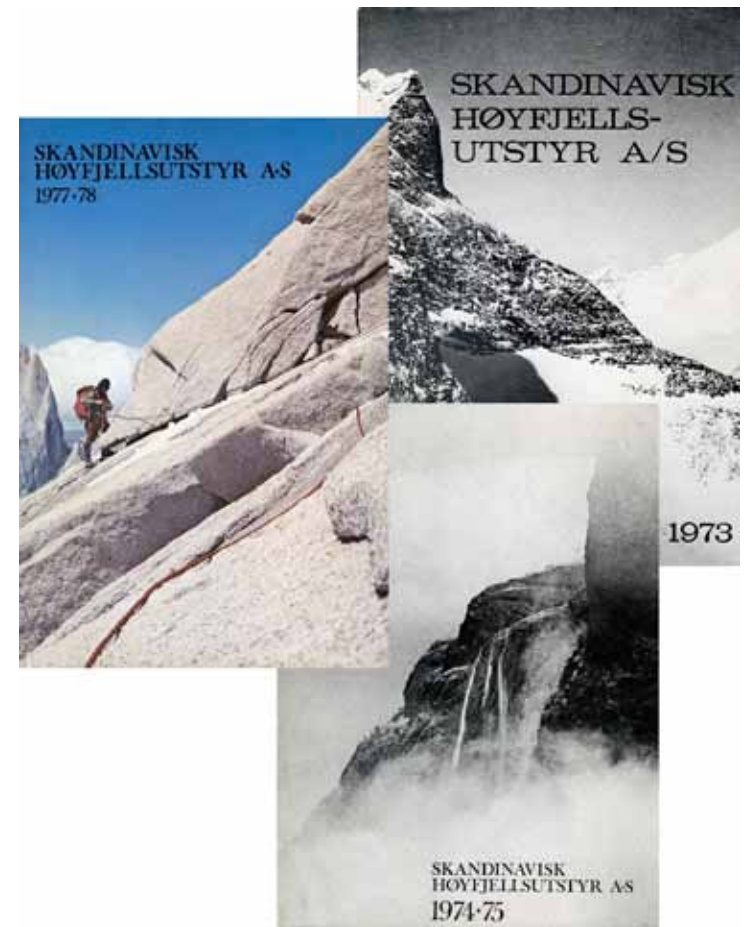
Grøtenuten med *Maos røde bok*. Foto© Tomas Carlström

Inn i 70-åra ble det klatret mange nye ruter på veggene i Hemsedal. *Skogshorns diederet* på Skogshorn ble klatret av Jon Bruskeland og Ulf Prytz i 1968, og den kanskje mest populære ruten på Skogshorn, *Demonstranten* på pilaren like til venstre for Sentralpilaren, ble klatret som en del av et veglederkurs i 1970 av Tomas Carlström og Runar Paulsen, for å nevne noen.

Skandinavisk Høyfjellsutstyr AS

Det var ikke helt lett å få kjøpt klatreutstyr i Norge i rundt 1970. Det var stort sett bare en sportsforretning, Sport-Co i Oslo, som forhandlet slikt utstyr, og da bare som sommersortiment. I vintersesongen ble det pakket vekk. HNA forhandlet klatreutstyr i Hemsedal i kommisjon for Sport-Co, men utvalget var begrenset til det Sport-Co importerte. Høsten 1972 startet Tomas Carlström, Hans Petter Fernander og Jan-Fredrik Larsen Skandinavisk Høyfjellsutstyr AS - SH, en sportsforretning som skulle spesialisere seg på utstyr til klatring og annen fjellsport. Begrunnelsen for å starte den forretningen var klar. Økende interessen for klatring og annen fjellsport i Norge krevde bedre og mer variert utvalg av utstyr enn det Sport-Co forhandlet. Forretningen ble etablert i Hemsedal, da Tomas hadde tilknytning til HNA og fortsatt ønsket å bli boende i Hemsedal. Altså ble virksomheten basert på postordresalg. På den tiden fantes det heller ikke noen skikkelige læreskrifter om fjellsport, framfor alt for klatring. – DNTs Bregruppe hadde sin instruksjonsbok Breboka, men den omhandlet bare brevandring. For å forhandle klatreutstyr på en forsvarlig måte måtte det derfor til ikke bare ren salgsinformasjon om produktene, men også informasjon om valg, bruk og vedlikehold. Med idéer fra kataloger fra Chouinard Equipment og Eastern Mountain Sport i USA samt Ellis Brigham i England, begynte SH å lage kataloger som etter hvert ble rene instruksjonsbøker, i tillegg til at det ble lagt vekt på grundig presentasjon av utstyret.

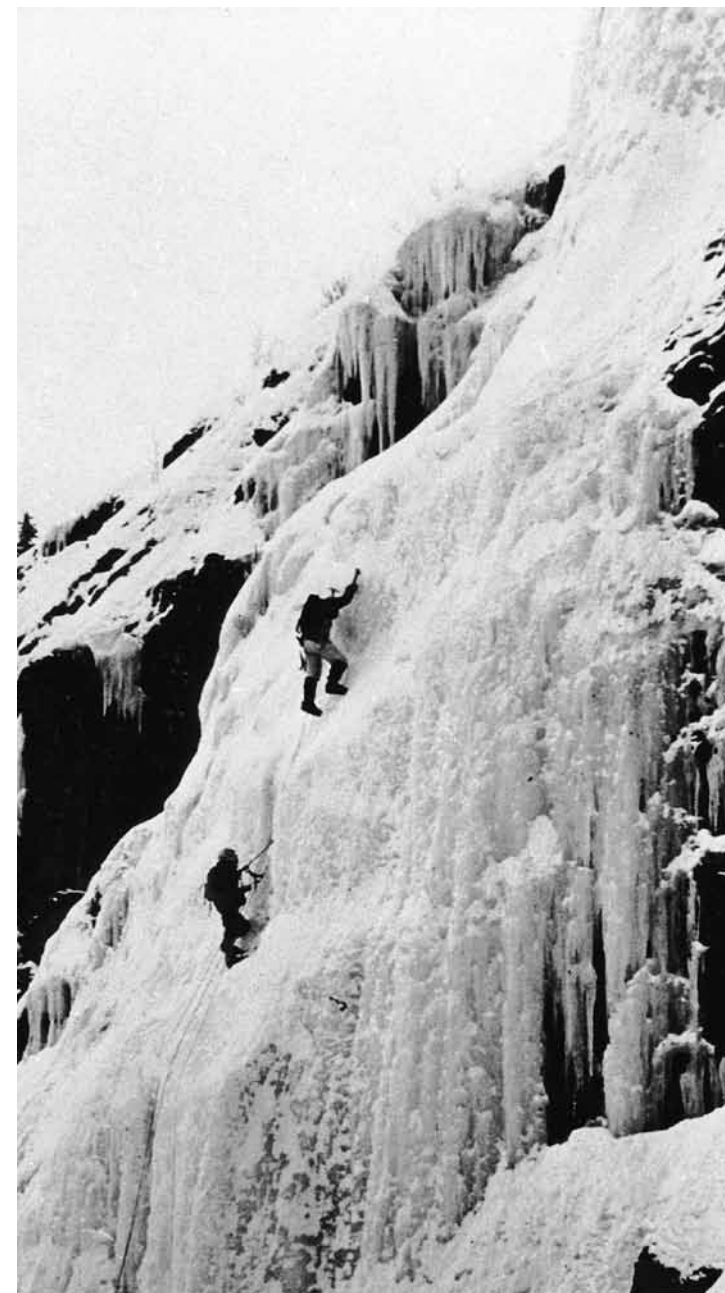
Hvorfor så mye om en sportsforretning i Hemsedal i et kapittel om Hemsedals klatrehistorie? Jo, for med etableringen av Skandinavisk Høyfjellsutstyr AS ble Hemsedal igjen satt skikkelig på klatrekartet i Norge, i en sterkere grad enn da norsk alpincenter ble etablert fem år tidligere. Dels skyldtes dette at interessen for klatring og fjellsport hadde vært økende og dermed etterspørselen etter godt fjellutstyr, og dels fordi SHs postordrevirksomhet dekket hele landet. Og ikke minst viktig var selvfølgelig at de som drev SH selve var pasjonerte klatrere og fjellentusiaster. Dette bidrog til god kunnskap om utstyr som skulle kjøpes inn og selges, men også til meget god kommunikasjon med andre klatrere. Et talende eksempel fra 1973 er en episode der en klatrer fra Oslo skulle kjøpe den da i Norge nye og for mange ukjente Sticht-bremsen. Jo da, Sport-Co hadde den, men da ingen der visste hvordan den skulle brukes satte kunden seg i bilen og kjørte til Hemsedal for å kjøpe den der. Og der visste selvfølgelig de som stod bak disken hvordan den skulle brukes – og ikke brukes.

Den moderne isklatringens vugge i Skandinavia og Fastlands-Europa (!)

I begynnelsen og midten av 70-åra arrangerte Reidar Eriksen i regi av Kolsås Klatreklubb de første vinterisklatrekursene i Hemsedal. Utstyret var til å begynne med en vanlig breisøks, en noe primitiv ishammer og 12-taggers stegjern, og etter hvert kom det mer spesialiserte økser og hammere på markedet. Chouinard Equipment og MSR i USA produserte økser med mer buede blad, etter mønster fra skotske isklatrerere, og ishammerne ble mer spesialiserte (Chouinard Climaxe). 1974 kom en engelsk kunstnær og klatrer, Leslie Ayres, til dalen for å klatre, og han kom fort inn i miljøet. Leslie vekket litt oppsikt med utstyret han hadde, Pterrodactyl-økser, designet av den skotske klatrelegenden Hamish McInnes, klatreverdens svar på Reodor Felgen. Men når Chouinard Equioment noen år senere kom med Chouinard Zero byttet Leslie ut sine Pterrodactyler med Chouinards økser. En nærmest revolusjonerende nyhet for vinterisklatring var det når Chouinard hule isskruer ble introdusert 1976. Disse isskruene var atskillig enklere og sikrere å bruke en de gamle Marwa- og Salewa-isskruene.

Men fortsatt var det én forholdsvis lang øks og én ishammer med kort skaft som ble brukt. Og det var tilstrekkelig så lenge klatring i vinteris var forøvelser for bratt, alpin isklatring. Med slikt utstyr ble også den moderne isklatringen "født" i Skandinavia da *Haugsfossen* (ruta som seinere ble døpt *Husmorgymnastikken*) i Hemsedal ble klatret av og Tomas Carlström, Reidar Eriksen og Otto Haug i 1975. Året etter ble *Flagetfossen* klatret av Ben Campell-Kelly, Tomas Carlström og Jarl-Ivar Sæther. Fram til 1977 ble det klatret mange "moderate" fosser og vannsig. Men Haugsfossen var liksom grensen, noe brattere enn den ble ikke gått. Sentrale personer når det gjaldt isklatring i denne perioden var foruten nevnte Ben Campell-Kelly, Tomas Carlsström, Reidar Eriksen og Jarl-Ivar Sæther også Leslie Ayres, Bjørn L. Basberg og Håkon Gammelsæter.

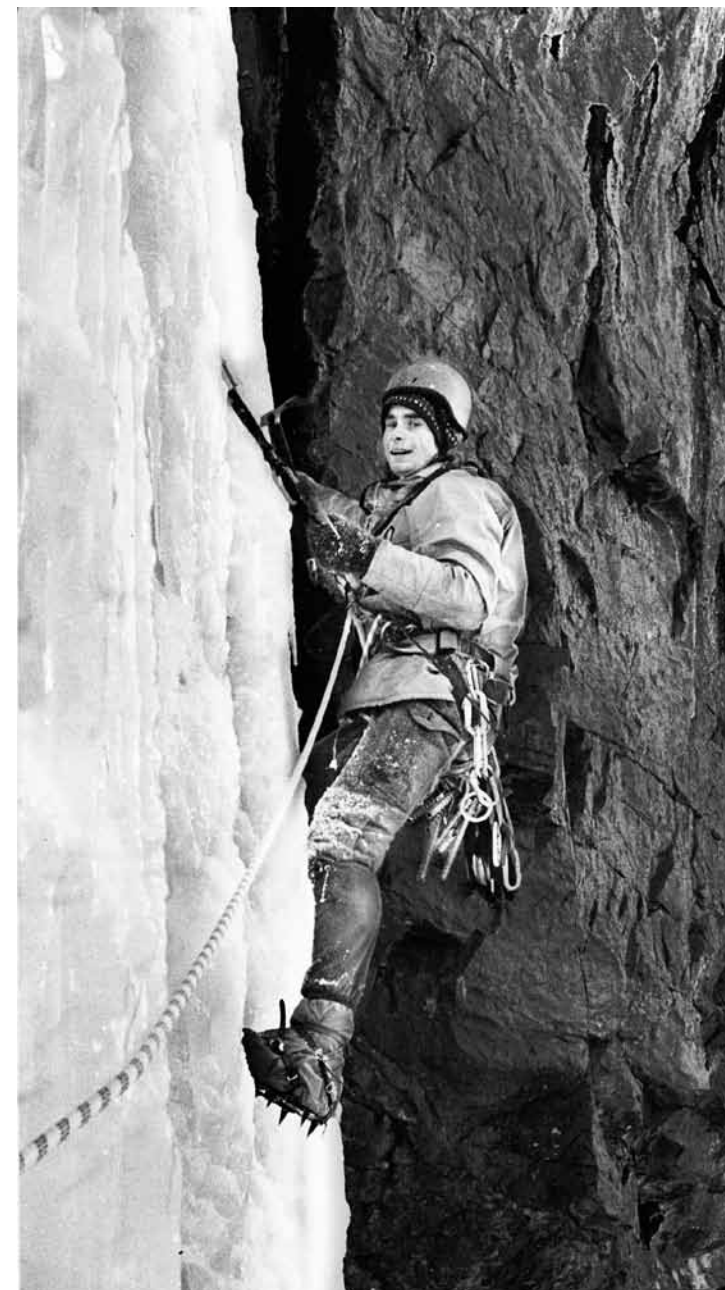

Bjørn L. Basberg og Rob Taylor på Haugsfossen 1977
Foto© Tomas Carlström

Vinteren 1977 fikk Hemsedal besøk av de to amerikanske klatrerne Henry Barber og Rob Taylor. De hadde med seg nytt utstyr, kortere økser og bruk av håndslinger for avlastning, og en klatreteknikk tilpasset de nye, kortere redskapene. Med den teknikken ble det mulig å klatre vertikal og til og med overhengende is. Under sitt besøk i Hemsedal klatret Barber og Taylor bl.a. *Grøtenutfossen*, en klassiker i dag, *Tuvfossen* og flere andre mer eller mindre vertikale fosser i dalen. Et forsøk fra deres side på å klatre "Hemsedals isklatrejuvel", *Hydnefossen* på Veslehorn, strandet på grunn av stor snøskredfare under fossen. Men en utflukt til Vetti i Sogn resulterte i at Barber og Taylor klatret den 273 m høye Vesttisfossen, den til da vanskeligste isruten i verden. Det tok 19 år før ruta ble repetert, av Franz Fischer fra Sverige og Claus Wagner fra Østerrike.

Dette besøket fra USA ble starten på en isklatrebølge i Norge og resten av Skandinavia. Det satte virkelig Hemsedal på ikke bare Norgeskartet, men også Europa-kartet når det gjaldt moderne isklating, også erfarne klatrere i de mellom-Europeiske landene låg her langt etter Norge, Skottland og USA når det gjaldt moderne isklating. I årene som fulgte var det meget stor isklatreaktivitet i Hemsedal, som i en del år nærmest var å regne for Skandinavias isklatrecentrum. 1979 ble Hydnefossen klatret for første gang, av Marius Morstad og Choe Brooks. 1980 arrangerte NTK sammen med lokale isklatrere et internasjonalt isklatreteff. Isforholdene nærmest perfekte da, og det ble klatret mye både i Hemsedal og nede i Lærdal i Sogn. Det var mange aktører på de frosne fossene i Hemsedal på slutten av 70-åra / begynnelsen av 80-åra, men av de mest aktive kan nevnes: Bjørn L. Basberg, Choe Brooks, Tomas Carlström, Hans-Christian Doseth, Erik Enitch, Håkon Gammelsæter, Jon Gangdal, Dag Kolsrud, Marius Morstad og Kjetil Svanemyr.

Fra 1980 blir Hemsedal blir fast kurssted for isklating i Sør-Norge. Kursene ble bl.a. arrangert av NTK, DNT, Kolsås Klatreklubb og Skandinavisk Høyfjellsutstyr. Hemsedal får årlig besøk av klatrere fra Stockholms Klätterklubb. Ellers var det mye besøk i dalen av utenlandske isklatrere vinterstid, og dette foregår den dag i dag.

Hans Chr. Doseth på andrebestigning av Grøtenutfossen 1979.
Foto© Tomas Carlström

Ikke bare vinter og is

Men det ble ikke bare klatret om vinteren. I den samme perioden; slutten av 70-åra / begynnelsen av 80-åra, var det en tilsvarende høy aktivitet med klippeklatring i Hemsedal om sommeren. Nye ruter ble gått og gamle klassikere som til da var gått med innslag av teknisk klatring (for eksempel *Dobbeltgjengeren*, *Lord of the Rings* og *Menn i hvitt* på Storehorn, og *Andante direkte* og *Sympathy for the Devil* (Vårleken før det ble gått i fri) på Skurvefjell) ble klatret helt i fri.

Senere tids utvikling

av Jørgen Aamot

Ettersom de store veggene og islinjene ble besteget for flere titalls år siden har det ikke skjedd noe banebrytende nytt i Hemsedal på klatrefronten. Det er ikke dermed sagt at det ikke har skjedd noe! Ruter har fått sine fri- og vinterbestigninger, nye islinjer er gått og det har blitt utviklet sportsklatrefelt.

Av nevneverdige førstebestigninger er islinja som sjelden formes i Tottens nordvegg spesiell. Flere forsøk ble gjort før Peter Værvell og Thomas Svensson i 2000 gjennomførte en svært dramatisk bestigning av denne iøynefallende linjen, som fikk navnet *Reunion*. Funnet av *Hydalsfossen* i 2002 av Petter Støle og Leslie Ayres er også bemerkelsesverdig. Den nordvendte fossen som ender på 1390 moh gjør at en som regel kan klatre is til godt ut i mai. Av andre brattere isbestigninger i senere tid er *Nystølfossen* i Grøndalen første gang klatret av Jon "spooky" Williams og Joakim Olofson i 2005 verdt å nevne.

Hydnefossen, som er nesten like bred som den er høy har også fått flere nye linjer de senere år. Mikkjel Thorsrud og Martin Olslund besteg denne vinteren en linje de kalle *Lithium* helt i høyre kant av fossen. Det finnes nok ikke så mange store ubestegne fosser i Hemsedal, men mindre linjer og sig "oppdages" (kanskje på nytt..?) hvert år. Et tilskudd til isklatring tidlig på sesongen er et isklatrefelt sørøst

Nils Faarlund og Kjell Egeli på førstebestigningen av *Menn i Hvitt* på Storehorn 1972. Foto© Tomas Carlström

for Hydnefossen. Feltet ligger på ca 900 moh og det er ikke uvanlig å klatre is her i oktober. Til nå er det gått omtrent 20 linjer og de varierer fra 20 – 60 meter i lengde.

I Hemsedal har man klatret om vinteren siden 60-tallet. Mye fokuset har vært på ren isklatring, men det har også vært klatret mye alpin vinterklatring. I Skogshorns sydvegg har bl.a. *Demonstranten*, *Sentralpilaren*, *Lanciakaminen* og *Skogshornsdiaderet* alle blitt besteget på vinteren, og det er gått rene vinterruter som for eksempel gjelet mellom *Demonstranten* og *Sentralpilaren* og i rennene og på ryggene i Skogshorns vestre sydvegg. Østveggen på Veslehorn og vestveggen på Nystølberget i Grøndalen er også områder der flotte vinterklatreruter er gått de senere år. Hemsedal har et stort potensiale for alpin vinterklatring og utforskningen av dette har bare så vidt begynt.

Det er gjort flere forsøk på å danne en form for organisering av klatreaktiviteten i Hemsedal. Hemsedal Tindelag ble stiftet i 2000 og klubben hadde noen aktive år med utviklingen av sportsklatrefeltet i Revolusjonsura som sitt høydepunkt. Få lokale med klatreinteresse og stor gjennomtrekk av klatrere som bosetter seg i dalen for en stund har ført til lite kontinuitet. Til tross for dette har det blitt utviklet tre sportsklatrefelt i dalen. Det nevnte feltet i Ura, et i nærheten av skiheisen og et i Skyrvedalen. Feltet i Skyrvedalen ligger på 1000 moh og byr på sval sportsklatring høyt til fjells på førsteklasses klippe.

Sentrale personer i nyere tid: Petter Støle, Leslie Ayres, Petter Brennhovd, Per Ola Seim, Lasse Søder, Jørgen Aamot, Bjørn Kruse, Rune Abrahamsen og Johnny Blomkvist m.fl.

Isklatring på Langesetrag. Foto© Jørgen Aamot